

**«ДРАГОМАНІВСЬКІ СТУДІЇ» (2006–2015, СОФІЯ)
ЯК ІСТОРИОГРАФІЧНЕ, БІБЛОГРАФІЧНЕ Й
ІНФОРМАЦІЙНЕ ДЖЕРЕЛО**

Мар'ян Житарюк

*професор кафедри зарубіжної преси та інформації
ЛНУ ім. І. Франка, д-р наук із соціальних комунікацій*

Перша наукова конференція «Драгоманівські студії» відбулася у Софії 18 вересня 2006 р. Відтоді, за ініціативою Антоніни Якімової, філолога, випускниці Київського університету імені Тараса Шевченка, засновниці й педагога Української недільної школи в Софії, що функціонує при товаристві «Мати Україна» (голова Олена Коцева), науковці України й Болгарії щорічно збираються на такі наукові форуми. Скажімо, 17 жовтня 2019 р. відбулася вже XIV конференція. Незмінним головним інформаційним партнером від початку і досі залишається електронне видання «Українски вести», засноване в червні 1998 р. (www.uktpressbg.com), а також болгарське підприємство Мітрейд ЕООД, Посольство України в Болгарії.

А. Якімова щороку впорядковує матеріали конференцій, редагує їх, шукає спонсорів на видання. На вересень 2019 р. видано чотири наукові збірники матеріалів наукових конференцій «Драгоманівські студії». Так, у виданні 2008 р. вміщено матеріали перших трьох конференцій, що відбулися 18 вересня 2006 р., 21 вересня 2007 р. та 30 вересня 2008 р.

У виданні за 2011 р., в якому розміщено матеріали Четвертої та П'ятої конференцій, з'явився ще один інформаційний партнер — Олександр Білик, власний кореспондент Укрінформу в Болгарії й «Асоціація болгаро-української дружби та співробітництва» (www.sbuds.org). Крім Міністерства закордонних справ України й Посольства України в Болгарії, партнерами також зазначено Софійський університет імені Св. Климента Охридського, Асоціацію Українців Болгарії, Історичний музей міста Іхтіман та почесного консула України в м. Русе Пламена Бобокова, який профінансував поліграфічні витрати.

Третє видання «Драгоманівських студій» (2013 р.) містить матеріали Шостої та Сьомої міжнародних наукових конференцій. З-поміж партнерів уже немає двох останніх із попереднього збірника, натомість з'явився Великотирновський університет імені Святих Кирила і Мефодія. Сформовано редакційну колегію з дев'яти членів, виданню присвоєно міжнародний серійний номер, утричі збільшено наклад — зі 100 до 300 примірників, та вдвічі — обсяг (200 с., поки що він найбільший з усіх виданих книг).

У четвертому виданні «Драгоманівських студій» (2016 р.) вміщено матеріали Восьмої, Дев'ятої та Десятої міжнародних наукових конференцій і присвячене 25-річчю Незалежності України. Крім генерального інформаційного партнера, електронного видання «Українські весті», та відомого нам за попередніми виданнями ресурсу «Асоціації болгаро-української дружби та співробітництва», з'явилися ще «Болгарська віртуальна україністика» (www.bgukrainistika.com) і сайт Посольства України в Республіці Болгарія (www.bulgaria.mfa.gov.ua). До офіційних партнерів долучилися Інститут етнології і фольклору з Етнографічним музеєм та Болгарська академія наук. Наклад знову зменшено до 100 примірників.

Усі видання однаково графічно оформлені. На обкладинці подано світлину Дмитра Степовика.

Структурно конфігурація усіх чотирьох видань типова, що полегшує читачеві ознайомлення з матеріалами конференцій. На початку кожного збірника укладачі подають склад оргкомітету, зазначають робочі мови (українська та болгарська), називають голову (голів) і секретаря, почесних гостей; далі — докладна програма, що містить назви секцій (підсекцій), презентацій, «круглих столів» тощо.

З метою хронологічного і тематичного впорядкування матеріалів, докладно подаємо програми перших трьох конференцій. У першому виданні, де зібрані всі матеріали з цих наукових форумів, на жаль, нема змісту опублікованого.

Перша наукова конференція «Драгоманівські студії» (18.09.2006)

Секція I. Присвячено 165-річчю з Дня народження М. П. Драгоманова: *Терзійська Лідія.* Драгоманівський слід в болгарській

науці; *Якімова Антоніна*. Розвиток традицій Київської історико-філологічної школи у Софійському університеті «Св. Климент Охридський»; *Коцева Олена*. Болгарія в житті і творчості Лесі Українки*; *Драгулева Валентина*. Спогади про викладачів Софійського університету М. Дилевського, С. Русакієва; *Хакова Е.* Про завершення роботи над архівом М. Паращука [тез чи доповіді не розміщено, вочевидь, не подано до оргкомітету].

Презентації (подано конспективно): Михайло Драгоманов. Духовност и свобода. *Преводач Пенка Кинева*; *Петро Кононенко*. Голоси в пустелі. Вірші, поеми, драматичні твори; *Антоніна Якімова*. Гложенський монастир св. Георгія Побєдоносця — загадкова перлина болгарського Середньовіччя.

Секція II. Українська діаспора: *Жуківський Василь*. Українська громада в Болгарії; *Жуківський В.* Форум знову зібрав українців з усього світу.

Друга наукова конференція «Драгоманівські студії» (21.09.2007)

Секція I. І. Д. Шишманов — учень і послідовник видатного українського вченого М. П. Драгоманова: *Якімова Антоніна*. Еволюція ідей від Ю. Венеліна до І. Шишманова на терені досліджень болгарського фольклору; *Жуківський Василь*. Про вшанування пам'яті М. Драгоманова у Софії; *Хакова Е.* Про видання науково-інвентарного опису архіву М. Паращука [тези чи доповідь відсутні]; *Атанасова Софія*. Про творчі контакти болгарського літературознавця і перекладача Петко Атанасова з Україною.

Презентація. «Болгарський щорічник» як джерело об'єднання творчої думки славїстів-болгаристів, дієвий приклад українсько-болгарських наукових зв'язків (підготувала *Антоніна Якімова*).

Секція II. Збереження етнонаціональної ідентичності українців у Болгарії: *Коцева Олена*. Форуми української діаспори в Греції;

* У надрукованому вигляді доповідь подано саме під такою назвою, а не «Про Драгоманова і Лесю Українку», як зазначено у програмі. *Див.:* Драгоманівські студії. Драгоманівські студії: матеріали першої, другої та третьої наукових конференцій (2008). С. 12-15. В інших подібних випадках, коли матиме місце різночитання у програмі та опублікованих матеріалах, подаватимемо у редакції публікації.

Драгулєва Валентина. Українці в Болгарії у 60–80-х роках ХХ століття; *Якімова Антоніна*. Українці — викладачі Софійського університету «Св. Климент Охридський».

**Третя наукова конференція «Драгоманівські студії»
(30.09.2008). Присвячується 75-літтю Голодомору
1932–1933 рр. в Україні**

Офіційне відкриття. Вступне слово Надзвичайного і повноважного посла України в Республіці Болгарія *В. Кальника; Пейчев Віталій*. Голодомор в Україна през 1932–33 години и българско малцинство; *Жикова Людмила*. Гладът (1932–1933). Голод (1932–1933) (переклад В. Жуківського). Про спогади батьків про Голодомор 32-33 рр.; *Караіванов Н.* Про підписку під зверненням про визнання Голодомору 32-33 рр. у Болгарії.

Секція I. До 130-річчя з Дня народження М. І. Паращука (1878–1963) — видатного українського скульптора, автора пам'ятника М. П. Драгоманову та 200-річчя з Дня народження О. М. Бодяньського: *Мінкова Ліляна*. Осип Максимович Бодяньски и неговите студенти — българи; *Якімова Антоніна*. До 145-річчя виходу у світ перших перекладів поезії Т. Г. Шевченка болгарською мовою; *Жуківський Василь*. Кой е украинецът Михайло Паращук.

Презентації: *Камберова Райна*. Първият учебник по украински език за българи; *Якімова Антоніна*. Владислав Таранюк, Вадим Карпенко. Українсько-болгарський тематичний словник; Вікторія Захаржевська. «Болгарські фрески».

Секція II. Збереження етнопонаціональної ідентичності українців у Болгарії: *Коцева Олена*. Пам'яті Лесі Українки присвячуємо; *Кліментова Антоанета*. Праздник Свети Никола в детската градина; *Якімова Антоніна*. Інформація про ІХ світовий конгрес українців.

Окремо подано наукову розвідку, присвячену 195-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка: *Якімова Антоніна*. Тарас Григорович Шевченко у науковому та культурному світі Болгарії.

Наступні випуски збірників «Драгоманівські студії», присвячені однойменним конференціям, вже містять прикінцевий зміст, тому описувати їх так докладно, як видання 2008 р., не будемо, хіба що спробуємо висловити основні спостереження щодо цих культурологічних явищ, які становлять історіографічне, бібліографічне й інформаційне джерело сучасного українознавства в Болгарії.

Видання 2011 р. відкриває лаконічна, але змістовна «Концепція наукової конференції “Драгоманівські студії”», в якій, зокрема, сказано, що організатори й учасники ставлять за мету «вшановувати видатних українців, які зробили вагомий внесок у розвиток країни перебування; вшановувати відомих болгарських політиків, громадських діячів, учених, літераторів, митців, діяльність яких сприяла популяризації України в Болгарії та світі; досліджувати історію української діаспори в Болгарії; аналізувати тенденції та явища у середовищі новітньої української діаспори Болгарії; вивчати фактори збереження національної ідентичності українців у світі; співпрацювати з науковими установами України і Болгарії». Організатори й учасники зазначили, що в умовах глобалізації та необхідності збереження автентичної культури етносів та їх історії «важливо ефективно використовувати можливості діаспори для утвердження позитивного бачення держави Україна міжнародною спільнотою». Тут видно шляхетні й патріотичні посили українців з болгарської діаспори.

Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Болгарія Віктор Кальник у вітальному слові на відкритті Четвертої наукової конференції 30 вересня 2009 р. наголосив на тому, що проблематика конференції «Драгоманівські студії» є надзвичайно актуальною і допомагає у формуванні позитивного іміджу України в Болгарії, а «творчий доробок нашого видатного громадського діяча Михайла Драгоманова вже був перевірений історією і назавжди увійшов не лише до української та болгарської скарбниці, а й до світової». Презентуючи перший збірник «Драгоманівських студій» (2008), В. Кальник слушно й фахово характеризує його зміст: «Статті, опубліковані у цьому збірнику, розкривають досі невідомі історичні факти і будуть цікавими не лише фахівцям з різних галузей науки, але й пересічним громадянам обох країн, які цікавляться спільною історією наших двох народів».

Як ми вже зауважили за структурою попередніх видань, до організування наукових міжнародних конференцій «Драгоманівські студії» та однойменних збірників причетне доволі вузьке коло зацікавлених — патріотів та вчених (А. Якімова, О. Коцева, В. Жуківський, П. Пейчев, Р. Камберова, Л. Мінкова, Н. Караїванов). Не дуже змінилася картина й надалі, хоча у четвертій конференції виступили з доповідями і повідомленнями двоє нових

учасників: керівник молодіжного відділення фундації «Мати Україна» Красімір Панковський і представник «Асоціації болгаро-української дружби та співробітництва» Ольга Конова.

Традиції розпочинати наукові диспути з привітань від відомих гостей, представників української амбасади, МЗС України тривають і укорінюються ще глибше. Крім офіційних звернень, привертає увагу автограф від онуки Михайла Драгоманова, племінниці Лесі Українки, активної діячки української громади в Угорщині Наталії Світозарівни Драгоманової-Бартаї, поданий на початку матеріалів П'ятої міжнародної наукової конференції (30 вересня 2010 р.): «Міжнародній науковій конференції «Драгоманівські студії», Болгарія, Софія.

Шановні Пані і Панове! Щиро вітаю всіх присутніх там. Якось так сталося, що мені не судилося побувати в Софії. Це дуже прикро, але радію, що там у Вас не забувають нашу родину.

Бажаю всім Вам успіхів у вашій цікавій, історичній праці.

З глибокою повагою Наталя Драгоманова». 31 січня 2018 р. Наталія Світозарівна відійшла в інший світ на 97-му році життя.

З вітальним словом до учасників звернувся також 95-літній Сергій Юзефович, дуайєн* української діаспори в Болгарії.

Конференція у 2010 р. стала найбільш представницькою. У її роботі, крім відомих популяризаторів українсько-болгарської історичної, педагогічної та сучасної дружби, поціновувачів надбань М. П. Драгоманова, його родини та учнів, крім науковців, громадських діячів і керівництва Посольства України в Болгарії, взяли участь чимало представників з України на чолі з тодішнім заступником Голови Верховної Ради України Миколою Томенком. Уперше у роботі «ДС» взяли участь декан юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, професор І. Гриценко (презентував книжку «Михайло Драгоманов: автожиттєпис»), викладач факультету журналістики і масових комунікацій Софійського університету К. Благів, викладач Львівського національного університету імені Івана Франка О. Сорока, аспірант Софійського університету Стефан Узунов, студент відділення україністики Софійського університету Цветко Кітанов, голова Товариства «Український дім» у м. Сілістра Тамара Коларова,

* Від фр. — старшина, старійшина.

представник молодіжного відділення фундації «Мати Україна» (Софія) Вікторія Гніденко.

Матеріали третього збірника міжнародної наукової конференції «Драгоманівські студії» (2013 р.) відкриває відома з попереднього збірника «Концепція...», далі — вітальне слово до організаторів, учасників і гостей Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Болгарія Миколи Балтажи, звернення голови Європейського конгресу українців Ярослави Хортяні до Голови оргкомітету конференції Антоніни Якімової («Ми, українці Європи, добре усвідомлюємо, як нелегко працювати на благо України без реальної матеріальної бази. Українці Болгарії завдяки ентузіазму членів вашої громади довели, що можна долати усі перешкоди, творити добрі справи, пропагувати українську культуру та науку, як робив це наш славетний попередник Михайло Драгоманов. Цим великим вченим пишається не тільки Україна, а й Болгарія. В особі М. Драгоманова поєдналися два слов'янських народи, український та болгарський, справжню дружбу яких скріплює Ви, теперішні українці Болгарії...»), ректора Сумського державного університету, професора, заслуженого працівника освіти України А. В. Васильєва.

Після конференції Посол України в Болгарії М. Балтажи висловив удячність Голові оргкомітету Шостої міжнародної наукової конференції «Драгоманівські студії» (відбулася 14 жовтня 2011 р., присвячена 20-річчю Незалежності України) А. Якімовій та Голові Українсько-болгарської фундації «Мати-Україна» О. Коцевій, відзначивши особистий внесок за організацію і проведення конференції, висловив переконання, що такі заходи допомагають зберігати та примножувати українську науку та культуру на болгарській землі, а діяльність організаторів зміцнює міжнародний авторитет України в Болгарії.

Сьому міжнародну наукову конференцію «Драгоманівські студії» проведено 29 жовтня 2012 р. У її насиченій програмі — вітальне слово Ректора Софійського університету ім. Святого Климента Охридського, д-ра іст. наук, проф. І. Ілчева, вступне слово Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Болгарія М. Балтажи, вітання від д-ра філол. наук, проф., декана факультету слов'янської філології Софійського університету П. Карагьозова, вітання від онуки М. Драгоманова Н. Драгоманової (зачитала

В. Драгулева), презентації книг: К. Топалов «Иван Шишманов. Избрани трудове (София: Университетско издателство «Св. Климент Охридски», 2012, 1272 с. (Радічков Д.), «Иван Шишманов и Обединена Европа» (София, Издателство «Гутенберг», 2011, 234 с. (Р. Конева), «круглий стіл» «Українсько-болгарські дипломатичні стосунки: історія і сучасність» (виступили викладачі філософського факультету Великотирновського університету імені Святих Кирила і Мефодія, проф. Віхрен Бузов та доц. Євлогі Данков, заступник Голови фундації «Мати-Україна» Антоніна Якімова, есперантистка, журналістка, режисер Болгарського національного телебачення Кеті Дживанова), презентація К. Дживанової «Иван Шишманов и есперантско движение в Болгария».

Перша секція — «До 150-ліття з Дня народження видатного болгарського вченого і політичного діяча Івана Дімітрова Шишманова» (доповідачі: Лідія Терзійська, Євлогі Данков, Анна Ангелова, Олена Маймескул (Швейцарія), Стефан Іванов, Ольга Сорочка, Албена Стаменова, Валентина Драгулєва, Марія Петкова-Базелкова, Антоніна Якімова, Василь Жуківський) складалася з чотирьох підсекцій. У її межах також відбулася презентація книжки Райни Камберової «Алманах «Българска украинистика». Друга секція («Збереження етнонаціональної ідентичності українців у Болгарії») була менш репрезентативна (доповідачі: Мар'яна Імреорова, Олена Дімітрова, Георгі Анчев).

Четвертий збірник містить матеріали Восьмої, Дев'ятої та Десятої міжнародних конференцій «Драгоманівські студії» і присвячений 25-річчю Незалежності України. Як і попереднє, це видання має представницьку редакційну колегію. Здійснене за кошти Української недільної школи, Товариства «Мати-Україна», Асоціації болгаро-української дружби та співробітництва, Мітрейд ЕООД, за підтримки Посольства України в Болгарії. Традиційно генеральний інформаційний партнер — «Українски вести» (www.ukrpressbg.com), коло інформаційних партнерів розширюється: www.bgukrainistika.com, www.sbuds.org, www.bulgaria.mfa.gov.ua. До проведення конференції також долучилися давні й нові друзі «драгоманівців», викладачі й студенти Софійського університету «Св. Климента Охридського», Великотирновського університету імені Святих Кирила і Мефодія, вчені з Інституту етнології і фольклору (у т. ч. Етнографічний музей) та Болгарської академії наук.

У передмові до видання Голова організаційного комітету конференції «Драгоманівські студії» Антоніна Якімова зазначила, що Восьма конференція присвячена 125-річчю Софійського університету, в якому професор М. Драгоманов у 1889–1895 рр. очолював кафедру історії та допомагав його становленню; Дев'ята конференція, присвячена 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка, прагне показати в історичному й сучасному контекстах інтерпретацію Шевченка болгарськими дослідниками, рецепцію поета українською діаспорою; Десята конференція присвячена 120-м роковинам від дня смерті Михайла Драгоманова. «Протягом десяти років міжнародна наукова конференція «Драгоманівські студії» перетворилася в успішний інтелектуальний проект української діаспори Болгарії завдяки підтримці посольства України та партнерства з українськими і болгарськими науковими установами та громадськими організаціями, стала експериментальною платформою для молодих українських і болгарських науковців».

Восьма міжнародна наукова конференція «Драгоманівські студії» відбулася в Софії 10 жовтня 2013 р. У її програмі — вітальні слова від ректора Софійського університету проф. І. Ілчева, українського посла М. Балтажи, від факультету слов'янської філології (П. Карагьозов), Спілки українських організацій Болгарії (О. Конова), онуки М. Драгоманова Наталії.

Привернув увагу учасників конференції «круглий стіл» «Українсько-болгарські дипломатичні стосунки: історія і сучасність» (Денис Кримов, Євлогі Данков). У роботі секції I — «Професор М. Драгоманов і Софійський університет» (з підсекціями «Культурологічний підхід до викладання мови і літератури», «Теорія і практика перекладу», «Етнографічні рефлексії у ХХІ ст.») — виступили: Антоніна Якімова, М. Панайотов, Пенка Кънева, Мариета Лулина, Райна Камберова. На секції II — «Збереження етнонаціональної ідентичності українців у Болгарії» — звучали промови Мар'яни Імреорової та Антоніни Якімової.

Дев'ята міжнародна наукова конференція «Драгоманівські студії» відбулася 10 жовтня 2014 р. Відрізнялася від попередніх тим, що на ній домінувала не проблема українсько-болгарських відносин, культури й освіти, а насамперед — постать Тараса Шевченка. Перша секція — «М. Драгоманов і Т. Шевченко». Серед промовців — як звиклі, так і нові учасники: Лідія Терзійська,

доцент факультету слов'янської філології Софійського університету; Руслан Василев, докторант Інституту літератури Болгарської академії наук; Цветан Й. Радулов, Драгомір Томов, Гергана Колева, Катерина Петриченко, провідний науковий співробітник Центрального державного архіву зарубіжної україніки (Київ); Валерій Власенко, доцент Сумського державного університету; Антоніна Якімова, заступник голови фундації «Мати-Україна»; Сніжана Жигун, канд. філол. наук, Інститут філології КНУ ім. Т. Шевченка; Ірина Огієнко, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України; Таня Матанова, Інститут етнології та фольклору Етнографічного музею БАН.

Десята міжнародна наукова конференція «Драгоманівські студії» відбулася 23 жовтня 2015 р. Як і в попередні роки, серед почесних гостей — М. Балтажи, Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Болгарія; Б. Пенчев, доцент, заступник декана факультету слов'янської філології Софійського університету. Цього разу виступили нові доповідачі: А. Герджиков — д-р філол. наук, проф., проректор з навчальної роботи Софійського університету; Д. Хрістов — поет, перекладач, керівник відділу комунікацій та міжнародних зв'язків Спілки болгарських письменників; З. Гук — докторант кафедри слов'янських мов Львівського національного університету імені Івана Франка. Майже традиційно секційним засіданням передують «круглий стіл» «Українсько-болгарські дипломатичні стосунки: історія і сучасність», в якому взяли участь Анна Тертична — радник Посольства України в Болгарії, Євлогі Данков — філософський факультет Великотирновського університету імені Святих Кирила і Мефодія, Антоніна Якімова — керівник Української недільної школи, виконавчий директор Спілки українських організацій Болгарії.

Секція I — «До 120-х роковин з Дня смерті видатного українського вченого і політичного діяча М. П. Драгоманова», разом із чотирма підсекціями («Культурологічний підхід до викладання української мови і літератури»; «Лексикографія та переклад», «Етнографічні рефлексії у ХХІ ст.», «Україна в мас-медійному і віртуальному просторі Болгарії»), об'єднала для активної роботи і плідних диспутів Цветана Й. Радулова, Науковий архів Болгарської академії наук; Галину Бондаренко, Східноукраїнський університет імені Володимира Даля (Україна); Анну Багрянну, письменницю,

перекладачку, члена Національної спілки письменників України; Ольгу Сороку, лекторку Софійського університету (ЛНУ ім. І. Франка); Антоніну Якімову, Таню Матанову, Інститут етнології та фольклору Етнографічного музею БАН; Методі Панайотова, директора приватного музею «Іван Т. Балабанов»; Добрінку Корчеву, журналістку й радянолога, головного редактора сайту www.ploshtad.org.

На секції II — «Збереження етнонаціональної ідентичності українців у Болгарії» — з ґрунтовною доповіддю виступив Валерій Влащенко — завідувач кафедри теорії та історії держави і права Сумського державного університету, а інші взяли участь в обговоренні.

Наступні наукові конференції — 2016–2019 рр. відбувалися, як звично, восени і досить презентабельно, але друкованим виданням їхні матеріали поки що не вийшли.

Підсумовуючи інформаційно-бібліографічну частину щодо великої подвижницької, наукової, культурологічної місії українців Болгарії, мусимо визнати, що головним рушієм і двигуном їхніх звитяг стали не фінанси, а бажання і цілеспрямованість на добрі справи. Тобто, і конференції, і збірники з'являлися радше не завдяки (не завжди був широкий розголос, інформаційна та спонсорська підтримка), а всупереч. Зусилля українців Болгарії, організаторів міжнародних конференцій і видавців наукових збірників, які утверджують культурне та наукове й інформаційне поле України в Болгарії, наслідуючи великого Українця Михайла Драгоманова, — неоціненні. Цими людьми, їхньою діяльністю і жертовністю, патріотизмом можна захоплюватися. Добре було б вивчати і результати їхнього доробку, як українською, так і болгарською, але не російською! Жодного разу російська не стала мовою конференції або публікування! Жодного апологета від «руссакава міра», «руссакава православія» тут не було. Уже це заслуговує на повагу.

Таким чином, збірник матеріалів конференцій «Драгоманівські студії» вважаємо цінним і важливим джерелом про наукове життя українців у сучасній Болгарії, який потрібно вивчати й осмислювати.

Marian Zhytaryuk, Professor, Department of Foreign Press and Information, Ivan Franko National University, Dr. Sci. (Social Communications)

«Drahomanivsky Studies» (2006–2015, Sofia) as a historiographical, bibliographic and information source